

Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας/Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών/Ε.Ι.Ε.

Διεπιστημονικό Μεταπτυχιακό Σεμινάριο

«Νίκος Οικονομίδης»

Ακαδημαϊκό Έτος 2015-2016

Βυζαντινή Θεσσαλονίκη: σταθμοί στην ιστορία, κοινωνία και καθημερινότητα, πνευματική ζωή, τέχνη και ακτινοβολία

Κάθε Τετάρτη, από 3 Φεβρουαρίου έως 11 Μαΐου 2016, ώρα 6.00-8.00 μ.μ.,

στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (αίθουσα σεμιναρίων, ισόγειο)

Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48

Αντικείμενο του σεμιναρίου αποτελεί η Θεσσαλονίκη, «ή πρώτη μετά την πρώτη» πόλη της Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα της *ἐπαρχότητος* του Ιλλυρικού αρχικά και του *θέματος* Θεσσαλονίκης από τον 9ο αιώνα. Χάρη στην προνομιακή γεωγραφική της θέση (βρίσκεται στο σταυροδρόμι χερσαίων, θαλάσσιων και ποτάμιων στρατιωτικών και εμπορικών οδών) καθίσταται το πιο σημαντικό εμπορικό και οικονομικό κέντρο μετά την Κωνσταντινούπολη. Εξ αιτίας, όμως, αυτής της θέσης και της σπουδαιότητάς της η Θεσσαλονίκη δέχεται τον αντίκτυπο των πολιτικών γεγονότων και των αναστατώσεων που συγκλονίζουν κατά καιρούς το Βυζάντιο και ιδιαίτερος τη Βαλκανική (επιδρομές Γότθων, Σλάβων, Αβάρων, Βουλγάρων), ενώ γίνεται αντικείμενο άμεσων επιθέσεων και γνωρίζει τρεις δραματικές και καταστρεπτικές αλώσεις εκ μέρους Αράβων, Νορμανδών και Οθωμανών, πολύ περισσότερες πολιορκίες και εικοσαετή λατινική κατοχή. Οι διάφοροι σταθμοί στην πολιτική ιστορία της πόλης επηρεάζουν την καθημερινότητα των κατοίκων της και τις εξελίξεις στην οργάνωση της κοινωνίας της, μιας πολύμορφης και δραστήριας κοινωνίας, που συντελεί στην αναδιοργάνωση και εκ νέου οικονομική ανάπτυξη της πόλης, μετά τις κατά καιρούς καταστροφές και αντίξοες συνθήκες που αντιμετωπίζει, και συμμετέχει ενεργά στα πολιτικά δρώμενα.

Ιδιαίτερη πολιτιστική ακτινοβολία γνωρίζει η Θεσσαλονίκη χάρη στην ανάπτυξη της τέχνης και τη συμβολή της στην πνευματική ζωή της Αυτοκρατορίας. Τον 5ο αι. παγιώνεται η μετατροπή της ρωμαϊκής πόλης του Γαλερίου σε πόλη χριστιανική με την ανέγερση σημαντικών ναών, όπως ο Άγιος Δημήτριος και η Παναγία Αχειροποίητος. Παράλληλα η Ροτόντα, τμήμα αρχικά του ανακτορικού συγκροτήματος του Γαλερίου, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μετατροπής ρωμαϊκού κτίσματος σε χριστιανική εκκλησία. Ο μητροπολιτικός ναός της Αγίας Σοφίας σηματοδοτεί τις νέες εξελίξεις στην αρχιτεκτονική σε μία περίοδο μεταβατική και αντικατοπτρίζει το ενδιαφέρον της κεντρικής εξουσίας. Η Παναγία Χαλκέων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της μέσης βυζαντινής περιόδου, ενώ δείγματα τοιχογραφιών υψηλής ποιότητας της εποχής των Κομνηνών έχουν διασωθεί στο καθολικό της μονής Λατόμου. Μεγάλη ανάπτυξη της τέχνης θα γνωρίσει η Θεσσαλονίκη κατά την Παλαιολόγεια περίοδο, με την ίδρυση αξιόλογων ναών, όπως οι Άγιοι Απόστολοι, ο Προφήτης Ηλίας, ο Άγιος Νικόλαος Ορφανός κ.ά. Σημαντικοί ζωγράφοι, που κατάγονταν ή έδρασαν στη Θεσσαλονίκη, συνέβαλαν στην ακμή και ακτινοβολία της πόλης στις όμορες περιοχές.

Πολλοί ήταν οι λόγιοι που είτε κατάγονταν από την Θεσσαλονίκη είτε έζησαν για μεγάλο διάστημα στην πόλη. Με το συγγραφικό τους έργο συνετέλεσαν στην ανάδειξή της σε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο με έντονη παρουσία στην πνευματική ζωή της αυτοκρατορίας, και με αποκορύφωμα τον 14ο αιώνα. Στο σεμινάριο θα παρουσιασθούν οι κυριότερες περιπτώσεις, από τις ανώνυμες συλλογές των Θαυμάτων του Αγίου Δημητρίου και τους ιστοριογράφους των τριών αλώσεων της έως τους επιφανείς επώνυμους συγγραφείς της υστεροβυζαντινής περιόδου.

**Βυζαντινή Θεσσαλονίκη: σταθμοί στην ιστορία, κοινωνία και
καθημερινότητα, πνευματική ζωή, τέχνη και ακτινοβολία**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2016

3 Φεβρουαρίου

Αθηνά Κόλια-Δερμιτζάκη, «Σημαντικοί σταθμοί στη μακρά ιστορία της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης»

Στυλιανός Λαμπάκης, «Στοιχεία πνευματικής ζωής της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης»

10 Φεβρουαρίου

Σοφία Καλοπίση-Βέρτη, «Εισαγωγή στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη (4ος-15ος αι.): η μαρτυρία των μνημείων»

Γιώργος Πάλλης, «Τα τείχη της Θεσσαλονίκης και οι επιγραφές τους»

17 Φεβρουαρίου

Ανδρέας Γκουτζιουκώστας, «Χρονολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις ορισμένων επιγραφών από τη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη»

Γιώργος Τσιαπλής, «Αντιπαλότητα και συνύπαρξη δυο βυζαντινών πόλεων: Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης και της Λάρισας»

24 Φεβρουαρίου

Ελευθερία Παπαγιάννη, «Οικονομικές και νομικές πληροφορίες από το σημειωματάριο ενός ανώνυμου Θεσσαλονικέως του 15ου αιώνα»

Χριστίνα Παπακυριακού, «Τα δημόσια θεάματα στη Θεσσαλονίκη κατά την ύστερη αρχαιότητα. Οι μαρτυρίες των πηγών και των αρχαιολογικών ευρημάτων»

Τις εργασίες συντονίζουν οι Αθηνά Κόλια-Δερμιτζάκη και Σοφία Καλοπίση-Βέρτη (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας/Πανεπιστήμιο Αθηνών) σε συνεργασία με τον Στυλιανό Λαμπάκη (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/Τομέας Βυζαντινών Ερευνών/Ε.Ι.Ε.).

Στους εισηγητές περιλαμβάνονται (πέραν των συντονιστών):

Η. Αναγνωστάκης (Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.), Α. Αντωνάρας (Μ.Β.Π), Π. Ατζακά (Κ.Β.Ε./Α.Π.Θ.), Ν. Γκιολές (Ε.Κ.Π.Α.), Α. Γκουτζιουκώστας (Α.Π.Θ.), Α. Δρανδάκη (Μουσείο Μπενάκη), Φλ. Καραγιάννη (ΥΠ.ΠΟ.Α./Ε.Κ.Β.Μ.Μ.), Γ. Καρδαράς (Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.), Β. Κατσαρός (Α.Π.Θ.), Π. Κατσώνη (Α.Π.Θ.), Ε. Κουντούρα-Γαλάκη (Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.), Ι. Λεοντιάδης (Α.Π.Θ.), Μ. Λουκάκη (Ε.Κ.Π.Α.), Δ. Μακροπούλου (ΥΠ.ΠΟ.Α.), Τρ. Μανιάτη-Κοκκίνη (Ε.Κ.Π.Α.), Ε. Μαρκή (ΥΠ.ΠΟ.Α.), Σ. Μεργιαλή-Σαχά (Ε.Κ.Π.Α.), Γ. Μέριανος (Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.), Κ. Νικολάου (Ε.Κ.Π.Α.), Μ. Παϊσίδου (Α.Π.Θ.), Γ. Πάλλης, (Ε.Κ.Π.Α.), Ε. Παπαγιάννη (Ε.Κ.Π.Α.), Π. Παπαδοπούλου (Α.Π.Θ.), Χρ. Παπακυριακού (Κ.Β.Ε./Α.Π.Θ.), Α. Πλιώτα (Κ.Β.Ε./Α.Π.Θ.), Π. Σοφούλης (Ε.Κ.Π.Α.), Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα (Α.Π.Θ.), Ελ. Τούντα (Α.Π.Θ.), Α. Τούρτα (ΥΠ.ΠΟ.Α./Ε.Κ.Β.Μ.Μ.), Γ. Τσιαπλές (εξωτ. συνεργ. Ι.Ι.Ε./Ε.Ι.Ε.), Ε. Χατζηαντωνίου (Α.Π.Θ.), Ευ. Χρυσός (Ε.Κ.Π.Α.).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ.Χ., Θεσσαλονίκη 27-31 Οκτωβρίου 1992* [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 82], Θεσσαλονίκη 1995
- *Η Θεσσαλονίκη μεταξύ Ανατολής και Δύσεως: πρακτικά συμποσίου τεσσαρακονταετηρίδος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (30 Οκτωβρίου- 1 Νοεμβρίου 1980)* [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 59], Θεσσαλονίκη 1982
- Καλτσογιάννη Ε.- Κοτζάμπαση Σ.- Παρασκευοπούλου Η., *Η Θεσσαλονίκη στη Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ρητορικά και Αγιολογικά κείμενα*, Θεσσαλονίκη 2002
- Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου Ευτ. - Μαυροπούλου-Τσιούμη Χρ. - Μπακιριτζής Χ., *Ψηφιδωτά της Θεσσαλονίκης, 4ος-14ος αιώνας*, Αθήνα 2012
- Κωνσταντακοπούλου Α., *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Χώρος και ιδεολογία* [Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής, Δωδώνη, παρ. αρ. 62], Γιάννενα 1996
- Κωτσιόπουλος Κ., *Το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη (1342-1349). Ιστορική, Θεολογική και Κοινωνιολογική διερεύνηση*, Θεσσαλονίκη 1997
- Λαούρδας Β., *Η κλασική φιλολογία εις την Θεσσαλονίκην τὸν ἰδ' αἰ.*, Θεσσαλονίκη 1960

- Malamut E., Thessalonique 830-904, στο: *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur*, εκδ. L.M. Hoffmann / A.Monchizadeh [Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 7], Wiesbaden 2005, 159-190
- Matschke K.-P., Thessalonike und die Zeloten. Bemerkungen zu einem Schlüsselereignis der spätbyzantinischen Stadt- und Reichsgeschichte, *Byzantinoslavica* 55 (1994) 19-43
- Μέντζος Α., *Το προσκύνημα του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης στα βυζαντινά χρόνια*, Αθήνα 1994
- Μπακιωτζής Χ. (επιστ. επιμ.), *Άγιος Νικόλαος Όρφανός. Οί τοιχογραφίες*, Αθήνα 2003
- Νεράντζη-Βαρμάζη Β., *Εγκώμια της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1999
- Σωτηρίου Γ. και Μ., *Η βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*, 2 τόμοι, Έν Αθήναις 1952
- Spieser J.-M., *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne*, Paris 1984
- Tafrahi O., *Η Θεσσαλονίκη από τις απαρχές έως τον ΙΔ' αιώνα*, μτφρ. Α. Νικολοπούλου, επιμ. Α. Σαββίδης, Αθήνα 1994 [= *Thessalonique des origines au quatorzième siècle*, Paris 1919]
- Τσιγαρίδας Ευθ., *Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του Αγίου Ευθυμίου (1302/3). Έργο του Μανουήλ Πανσέληνου στην Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 2008
- Χατζηαντωνίου Ε., *Η μητρόπολη Θεσσαλονίκης από τα μέσα του 8ου αι. έως το 1430. Ιεραρχική τάξη - εκκλησιαστική περιφέρεια - διοικητική οργάνωση* [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 42], Θεσσαλονίκη 2007

Εικόνες

Εμπροσθόφυλλο: Θεσσαλονίκη, Άγιος Δημήτριος. Ο άγιος Δημήτριος με τους «κτίστας» του ναού (7ος αι.).

Οπισθόφυλλο: Θεσσαλονίκη, Αγία Σοφία. Η Ανάληψη στον τρούλο (885).